

УДК 81: 81'42

DOI <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/8/4>

Орися ДЕМСЬКА

доктор філологічних наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії проактивного забезпечення стратегічних комунікацій Центру стратегічних комунікацій Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки та стратегічних комунікацій, Національна академія Служби безпеки України, вул. Михайла Максимовича, 22, м. Київ, Україна, 03066

ORCID: 0000-0002-8915-0456

ordemska@gmail.com

Бібліографічний опис статті: Демська, О. (2024). Мова в оптиці війни. *Folia Philologica*, 8, 24–35, doi: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/8/4>

МОВА В ОПТИЦІ ВІЙНИ

Мовні безпекові студії сьогодні перебувають у стані інтенсивного формування. З'являються праці, у яких мова, з одного боку, є об'єктом досліджень, а з іншого – предметом безпекових та воєнних студій. Метою статті є запропонувати наукове осмислення мови як об'єкта лінгвобезпекових досліджень. Мова набуває мілітарної детермінованості разом зі статусом національної цінності, яка входить у поле зору національного інтересу, особливо за умови дискурсивної акцентованості такого статусу мови. У ситуації загрози або появи небезпеки кожна мова, особливо тоді, коли вона є важливим елементом політичної конструкції суспільства, маркером етнополітичної ідентичності, символом народу-носія мови, національним інтересом, проявляє власну мілітарність. Прикладовим матеріалом слугують екзистенційно відмінні Югославські мілітарні події між 1991 та 2001 роками та війна росії проти України з 2014 року, включно з гарячою фазою з 2022 року. На перший погляд такі далекі поняття як мова і війна поєднує людина. Мова є іманентною людською рисою, а війна її свідомою діяльністю, неможливою без мови. Війна і мова пов'язані не лише з людиною, а й з державою, особливо у модерні часи, де її політична мовна ідентичність практично завжди є об'єктом захисту, часто воєнного. Навіть якщо якийсь час мова і війна перебувають у крайніх протилежних точках осі життя, у якийсь момент вони зустрінуться, і мова, попри все, стане частиною війни. Мілітарність мови зазвичай реалізує себе через дві базові моделі: 1) коли у певний період спільна мова багатьох слугує інструментом безпеки, але зі зміною контексту перетворюється на загрозу і розпадається; і 2) коли дві мови перебувають в екзистенційному протистоянні, що означає мінімальну можливість органічного співіснування у межах однієї лінгвістичної групи в один і той самий час на одній і тій самій території з одними й тими самими функціями. Українська мова, яка реалізує другу модель, проявляє свою мілітарну природу, зокрема, за таких умов: війна і окупація частини території; спадщина колонізації та русифікації; зовнішні впливи на лінгвістичні міноритарні групи в Україні.

Ключові слова: мова, мілітарність мови, війна, дискурс, дискурсивна детермінованість, картина світу, нарратив, мілітарний нарратив.

Orysia DEMSKA

Doctor of Science (Philology), Professor, Chief Researcher of the Laboratory of Proactive Support of Strategic Communications, Center of Strategic Communications, Educational and Research Institute of Information Security and Strategic Communications, National Academy of the Security Service of Ukraine, Mykhailo Maksymovycha str., 22, Kyiv, Ukraine, 03066

ORCID: 0000-0002-8915-0456

ordemska@gmail.com

To cite this article: Demska, O. (2024). Mova v optytsi viiny [Language in the Optics of War]. *Folia Philologica*, 8, 24–35, doi: <https://doi.org/10.17721/fovia.philologica/2024/8/4>

LANGUAGE IN THE OPTICS OF WAR

Language security studies are currently undergoing a phase of intensive formation. Recent research explores language both as an object of study and as a subject of security and military studies. This article aims to provide a scholarly interpretation of language as an object of language security research. Language acquires military determinism

alongside its status as a national value, which falls within the scope of national interest, particularly when such a status is discursively accentuated. In situations of threat or emerging danger, any language – especially when it serves as a crucial element of a society's political framework, a marker of ethno-political identity, a symbol of its native speakers, and a matter of national interest – demonstrates its inherent militarisation. The exemplary material includes the existentially distinct Yugoslav military events between 1991 and 2001, as well as Russia's war against Ukraine since 2014, including its full-scale phase from 2022. At first glance, language and war may seem like entirely distant concepts, yet they are interconnected through human agency. Language is an inherent characteristic of human nature, while war is a human conscious activity that cannot exist without language. The relationship between language and war extends beyond the individual to the state, particularly in modern times, where political language identity of it is almost always subject to protection, including military defence. Even if, for a certain period, language and war appear to occupy opposite extremes on the spectrum of human existence, there inevitably comes a moment when they converge, and language, despite all else, becomes an integral part of war. The militarisation of language typically manifests through two main models: 1) when, during a certain period, a shared language serves as a security instrument for many but, with a shift in context, transforms into a threat and disintegrates; and 2) when two languages exist in existential opposition, meaning that their organic coexistence within the same linguistic group, at the same time, in the same territory, and with the same functions, becomes virtually impossible. The Ukrainian language, which actualizes the second model, demonstrates its militarised nature particularly under the following conditions: war and occupation of part of its territory; the legacy of colonisation and russification; and external influences on linguistic minority groups in Ukraine.

Key words: language, language militarisation, war, discourse, discursive determinism, worldview, narrative, military narrative.

Актуальність дослідження. Великий наратив про багатомовність та її наслідки бере свій початок з історії про Вавилонську вежу. До часу, поки світ одномовний, немає підстав говорити про незгоду між мовами, чи точніше між мовцями. Після 'вавилонського покарання багатомовністю' люди почали розмовляти різними мовами, перестали розуміти один одного, почали конкурувати між собою, намагаючись визначити, чия мова краща аж до нав'язування силою власної мови Іншому, як наслідок «... ніщо і ніколи – скаже Томас Гоббс – не купувалось такою ціною, як вивчення західними країнами грецької мови і латини» (Гоббс, 2000: 221). Там, де багато мов, виникають мовні контакти, а де є мовні контакти, зазвичай, виникають мовні конфлікти, про що вкотре нагадує П. Недле: «[...] з погляду лінгвістичного, конфлікт між різними етнічними групами часто виникає у наслідок мовних контактів. Проблеми, які зазвичай розглядають як політичні, економічні або соціальні за своїм характером, часто закорінені у мовному конфлікті» (Nedle, 1997: 33).

Дослідження мови у системі координат 'контакти-конфлікти' зумовлюють ситуацію, за якої більшість лінгвістів зупиняється на мовних конфліктах, детермінованих контактами, які не є воєнними зіткненнями. І попри те, що чимало сучасних воєн містять мовний елемент, на сьогодні все ще не маємо ні достатнього числа публікацій, ні, тим більше, сформованих комплексних студій, які б досліджували мову з погляду війни або розглядали мову як частину війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Війна, особливо гібридна, далеко не опосередковано працює з мовою. Мова часто є її осердям, передумовою, причиною, що й призвело до започаткування у лінгвоукраїністиці досліджень у галузі мовних безпекових студій. Наукове осмислення мови в оптиці війни представлено двома типами досліджень: у яких війна, воєнні дії є об'єктом дослідження, а сама мова перебуває у сфері предмета дослідження, і у яких мова стає об'єктом дослідження, а війна, мілітаризм, конфлікт – предметом студій.

Перший тип мовних безпекових студій представлено, наприклад, дослідженням Г. Яворської, Б. Парахонського «Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл» (Парахонський, Яворська, 2019). З'ясовуючи онтологічну сутність війни, науковці не оминули мови як її інструмента. Саме тому йдеться про стратегії реалізації мови під час війни «аналіз мови гібридної війни передбачає увагу насамперед до її вербальної складової та створюваних за її допомогою соціально-семіотичних конструктивів» (Парахонський, Яворська, 2019: 435); уведено концепт мова ворожнечі, з'ясовано механізми взаємодії воєнних операцій, базованих на мові; з'ясовано дискурсивний і наративний аспект війни. Також до цього напряму належать колективні праці «Світова гібридна війна: український фронт» за загальною редакцією В. Горбуліна (Світова гібридна війна: український фронт, 2017), у якій автори звертають увагу на мовну архітектуру української спільноти та її немілітарність *per se*; наукова монографія Націо-

нальної академії СБУ «Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця» (Слухай, 2018; Снитко, 2024), автори статей аналізують лінгвосугестивні технології впливу в ментальному просторі війни.

Перехідним великим колективним монографічним дослідженням, у якому реалізовано почасти перший, однак головно другий підхід, є монографія Інституту української мови НАН України «Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика» (Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика, 2024), де надано перевагу дослідженням воєнного дискурсу, воєнних наративів, мовної картини світу і мовного ландшафту через призму війни.

Дослідження, у яких власне мова постає об'єктом дослідження є монографія, що вийшла друком у Національної академії СБУ, «Мова. Право. Безпека» (Демська, Черняк, 2024), де автори відходять від наукового вивчення мови як частини війни, як інструменту лінгвосугестії, дискурсивних впливів тощо, і зосереджуються на мові як осерді, передумові, чиннику війни (гібридної, низької інтенсивності, гарячої фази, кібернетичної війни etc.), розглядають різні типи мовно детермінованих мілітарних і парамілітарних практик.

Метою пропонованого дослідження є пропозиція наукового осмислення мови як об'єкта лінгвобезпекових студій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ми виходимо із загального припущення, що людська мова мілітарно детермінована. Інакше кажучи, кожна мова за певних обставин зі звичайного засобу комунікації, фіксування та передавання досвіду між людьми та поколіннями перетворюється на інструмент війни, є однією з реальних або вдаваних причин війни. Тоді, коли мова стає важливим елементом політичної конструкції суспільства, маркером етно-політичної ідентичності, символом народу-носія мови, національним інтересом, вона актуалізує власний 'ген' мілітарності. І, за умови, коли хто-небудь матиме намір нівелювати, асимілювати, знищити мову, атрибутовану як маркер етно-політичної ідентичності, як символ народу-носія мови, як національний інтерес, неминуче знайдеться мінімальна або максимальна група мовців, яка чинитиме спротив таким діям аж до воєнного.

Аналіз Югославських мілітарних подій між 1991 та 2001 роками, з одного боку, і війни росії проти України з 2014 року, з іншого, слугуватимуть матеріалом, на основі якого ми намагатимемося показати як мова виходить на поле війни. Пропри те, що історико-соціальна ситуація на Балканах засадничо відрізається від Української – перша не мала імперіалістичного характеру, а друга, навпаки, має імперіалістичний характер – мови відгравали помітно однакові, подекуди головні, ролі на обох театрах воєнних дій.

У 1991-2001 роках в Югославії відбулася низка конфліктних подій різного (етнічні конфлікти, війни, повстання) характеру, наслідком яких став розпад Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії на шість нових держав, які корелювали з шістьма колишніми республіками однієї держави: Словенія, Хорватія, Боснія і Герцеговина, Чорногорія, Сербія і Північна Македонія. Фактично йдеться про аналогічну з розпадом СРСР у 1991 році ситуацію. Натомість війна росії в Україні 2014 – ... є війною однієї незалежної держави проти іншої незалежної держави з метою руйнування її державного суверенітету, територіальної цілісності та конституційного ладу. З огляду на це, звертаємо увагу, що аналіз прикладів Югославських мілітарних подій та російської війни проти України не є зіставним порівнянням. Ці два приклади лише оприявнюють принципово відмінні моделі мілітаризації мови.

Війна і мова

Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК, 2017–2024), що є структурованим зібранням понад сто тридцяти тисяч текстів різних жанрів, датованих 1816–2022 роками, засвідчує співмірне число вживання слів *війна* і *мир*. Слово *війна* має частоту 753 143, *мова* – 894 917. Разом в одному контексті ці два слова вжито лише один раз «Добра, тиха вдача русина находила навіть серед страшно́ї **війни** розраду і щастя у мирних болгарських хатах, і багато з них думало провести увесь вік на Дунаї, Такі самі плавні, як на Дніпрі, були і тут, а **мова** і звичаї були дуже подібні» (ГРАК, 2017–2024) і, як бачимо, у наведеному контексті семантично вони також не надто пов'язані. Виглядає, що ці дві лексичні одиниці не мають абсолютно нічого спільного.

Словник української мови визначає *війну* як «1) збройна боротьба між державами, народами, племенами і т. ін. або суспільними класами, угрупованнями всередині держави; 2) боротьба за досягнення своєї мети, що ведеться засобами економічного, політичного та іншого впливу на кого-, що-небудь; і 3) стан ворожнечі між ким-н., боротьба» (*Словник української мови*, 2012: 149); а *мову* як «1) властива тільки людині історично сформована система звукових, лексичних і граматичних засобів, що є засобом спілкування // певний національний, територіальний, функціональний та інший різновид такої системи, варіант цього загальнолюдського явища; 2) здатність людини говорити, висловлювати свої думки [...]» (*Словник української мови*, 2012: 555). Навіть самі фрагменти визначень (по 34 слова кожен) мають лише шість спільних слів, – *засіб/засоби, інший, своя/свої, і, та, що* – серед яких один іменник, два займенники і три сполучники. Однак така лінгвістична віддаленість цих двох понять є надзвичайно оманливою.

Війна і мова глибоко вкорінені в людську природу. Обидві ці унікально людські системи є продуктами людського розуму, культури, соціального та історичного досвіду. Інакше кажучи, *мова*, так як вона визначена вище, притаманна лише людині, ба більше, робить людину людиною, людиною соціальною. Томас Гоббс у своєму *Левіафані* (1651) досконало формулює тезу, що «[...] найдостойнішим і найкориснішим з усіх був винахід мови, [...] завдяки їй люди реєструють свої думки, пригадують їх, коли ті розвіюються, а також повідомляють їх одне одному задля взаємного використання й бесіди – без чого не було б у людей ані держави, ані суспільства, ані договору (*contract*), ані миру: так само, як нічого з цього немає у левів, ведмедів та вовків» (Гоббс, 2000: 84). Так само й *війна* – всі інші живі істоти на землі можуть вступати і вести конфлікти чи сутички, навіть можемо умовно чи метафорично назвати їх війнами, але лише людина свідомо і системно організовує війну як комплексну і скоординовану дію, що виходить за межі простого насильства.

Війна і мова пов'язані не лише з людиною, а й з державою. Важко уявити суб'єктні держави, які б не мали власної мови (навіть якщо та чи та мова є одночасно мовою кількох держав) і які б ніколи не провадили воєн. «Війна – справа надзвичайної ваги для держави, справа, що

визначає життя і смерть» (Сунь-дзи, 2023: 13). Навіть якщо якийсь час мова і війна перебувають у крайніх протилежних точках осі життя, у якийсь момент вони зустрінуться, і мова, попри все, стає частиною війни.

Мілітарний наратив, пов'язані з мовою, на офіційному рівні вперше зафіксований у чотирнадцятому столітті в Англії. 1382 роком датований парламентський запис щодо англійської мови та необхідності її збройного захисту: «Це королівство ще ніколи не перебувало в такій небезпеці, як зараз, – як у середині королівства, так і за його межами, [...] якщо Бог не подарував свою благодать цій землі і якщо її жителі не прагнутимуть захистити себе, це королівство опиниться на межі завоювання, яке [...] буде здійснене її ворогами; і, як наслідок *мова і народ* (виділення – авт.) Англії будуть повністю знищені: отож зараз ми зіткнулися з вибором – здатися або захищати себе» (Мортимер, 2018: 114). Процитований запис актуалізує кілька тверджень: (1) мова і народ навзаєм пов'язані; (2) знищення одного веде до занепаду іншого і навпаки; (3) захищати себе, своє існування означає захищати також і мову; (4) англійська мова, кажучи сучасною мовою, є національним інтересом, який варто, треба або доведеться захищати навіть у війні.

Коли мова зі звичайного інструмента комунікації перетворюється для певної лінгвальної групи на усвідомлену цінність, стає її надбанням, чинником єдності, а з часом інструментом творення держави і нації (або нації і держави), вона неминуче набуває мілітарної детермінованості. Лише питання часу, коли ця детермінованість вийде на поле бою і реалізує себе. Такий вихід може статися щонайменше за двома базовими моделями: (1) коли у певний період спільна мова багатьох слугує інструментом безпеки, але зі зміною контексту перетворюється на загрозу і розпадається; (2) коли дві мови перебувають в екзистенційному протистоянні, що означає мінімальну можливість органічного співіснування у межах однієї лінгвістичної групи в один і той самий час на одній і тій самій території з одними й тими самими функціями.

Спільна мова і спільна війна

XIX століття позначено впливом Віденського конгресу (1814-1815), коли п'ять великих держав – три імперії Австрійська, Британська Російська, і два королівства Пруське

і Французьке – розділили Європу, де кожен отримав території, виходячи з власних інтересів, прагнень і бачення тогочасного майбутнього. Інтелектуально-політичним прикриттям територіального розподілу була теза про необхідність дати тривалий мир і захист меншим (так званім ‘неісторичним’) народам та їхнім державам (якщо такі були). Насправді йшлося про те, щоби збудувати таку систему важелів впливу і противаг, за якої ніхто з цих ‘великих’ держав не міг одноосібно домінувати в Європі, у чому вбачали основу безпеки тогочасного світу. Дві імперії – Австрійська і Російська – й одне королівство – Пруське – поділили між собою слов’янський світ: в Австрії та Пруссії слов’яни були одними з багатьох; у Росії – титульною народністю. «Після 1815 року під контролем Відня перебували землі Словенії, Далмація, Трансильванія та Прикордонні округи. Хорватія і Славонія мали окремі автономні інституції і належали угорській короні» (Єславіч, 2003: 378). Саме південні слов’яни, що мешкали на Балканах і були підданими Австрії, сформували дискурс і запропонували модель спільної мови як інструмента безпеки, «заперечення германської та угорської претензії на культурну вищість» (Єславіч, 2003: 380), національного відродження і на перспективу державного будівництва. Крім того, у стані бездержавності спільна сербсько-хорватська / хорватсько-сербська мова слугувала вододілом між балканськими слов’янами і неслов’янами (німцями та угорцями) в імперії Габсбургів (Liddicoat, 2008: 141).

У Відні 28 березня 1850 року відбулася зустріч громадських діячів та письменників – сербів Вук Караджича і Джура Даничича, хорватів Івана Кукулевич-Сакцинського, Димитрія Деметри, Івана Маджуранича, Вінко Пацеля, Степана Пеяковича та словенця Франца Міклошича, – які напрацювали документ, який у ХХ ст. назвуть *Віденською літературною угодою*. Концепт мовної єдності південних слов’ян визначив головну мету угоди: сформувати спільну мову, яка має слугувати основою для політичної єдності та майбутньої спільної держави.

Ідея спільної мови південних слов’ян народилася практично одночасно у хорватів і сербів. Хорватський поет і мовознавець Людовіт Гай виклав основні принципи хорватської мовної реформи 1830-1835 років. Паралельно

сербський філолог і письменник Вук Караджич заклав основи сербохорватської мови. Хоча Людовіт Гая не було у Відні, це не перешкодило хорватам, сербам і словенцям укласти *Віденську літературну угоду*, яка проголошувала південний штокавський діалект спільною стандартною мовою хорватів, сербів і словенців; визнавала дві абетки – латиницю і кирилицю – рівноправними; давала поштовх до стандартування спільної сербохорватської мови.

З погляду ретроспективи навіть мало важить той факт, що філологічно-політичний документ середини ХІХ століття так і не став обов’язковим для сербів, словенців і хорватів. На Балканах побутує дискурс неспроможності угоди, однак однією з офіційних мов, зокрема, *Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія*, таки була сербсько-хорватська або сербохорватська, проте з надзвичайно сумними наслідками.

Удруге спільній мові сербів, словенців і хорватів було відведено об’єднувальну роль на початку ХХ століття, коли у 1917 році в Муніципальному театрі Корфу *Корфською декларацією* проголошено створення *Королівства сербів, хорватів і словенців*, чи *Королівства Югославії*¹. *Першу Конституцію Королівства ухвалили 28 червня 1921 року. Стаття 3 цієї Конституції каже: «Офіційною мовою королівства є сербохорватсько-словенська»*². Відтоді мовна ситуація у слов’янському світі Балкан залишалася доволі стабільною аж до середини ХХ століття.

Новосадська угода 1954 року символізувала радше завершення мовної спільності, ніж її тривання. Документ «визнавав існування хорватського і сербського варіантів сербохорватської мови»; «декларував, що серби, хорвати і чорногорці розмовляють єдиною народною мовою, а літературна мова, що розвивається на її основі навколо двох культурних центрів – Белграда і Загреба, є єдиною мовою з двома нормами вимови; офіційне найменування мови отримало двокомпонентну назву сербохорватська або хорватосербська» (Бірюкова, 2010: 244), з особливим наголосом на рівноправності кирилиці й латиниці.

¹ Хорватською: *Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca*; сербською: Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца; словенською *Kraljevina Srbov, Hrvatov*.

² Službeni jezik Kraljevine je srpsko-hrvatski-slovenački. *Ustav-kraljevine-SHS_Vidovdanski-ustav-1921.pdf* (radnici.ba)

Наполегливе декларування спільності та рівноправності радше засвідчує протилежний стан речей. Це за якийсь час опосередковано підтверджувала *Декларація про назву і положення хорватської літературної мови* 1967 року, яка формулювала вимогу визнавати рівноправними хорватську, сербську, словенську та македонську мови і використовувати хорватську мову в усіх органах влади у Хорватській республіці. Попри офіційні об'єднувальні практики, у 60-х роках минулого століття формування спільної мови південних слов'ян фактично зрештувалося. Залишилося зовсім мало часу – приблизно двадцять років – до моменту, коли південнослов'янський мовний проєкт переродиться, а сама спільна мова стане одним із чинників мілітарних конфліктів.

Об'єднана мовно і політично Югославія завершила своє існування у 90-х роках ХХ ст. Як вважають науковці, все почалося з сумнозвісного *Меморандуму Сербської академії наук і мистецтв з національного питання* у вересні 1986 року. Розлучення колишніх співників було вкрай жорстке. «Першим збройним конфліктом між центральним урядом Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія та окремими республіками, що прагнули незалежності, була десятиденна війна в Словенії. Другим стала війна в Хорватії, яка тривала набагато довше і була набагато більш масштабною» (Іщенко, 2020: 44).

У червні 1989 року з'явилася перша некомуністична партія у Хорватії: Хорватський демократичний союз. «Нова хвиля хорватських політиків ставила собі за мету відродження національної ідентичності хорватської нації через відновлення хорватської культури, мови (виділення – авт.), історії» (Іщенко, 2020: 47). Мова доволі сильно чинила вплив на обидві – хорватську і сербську – сторони протистояння. Не без образ, серби у *Меморандумі Сербської академії* зазначали, що хорвати намагаються нав'язувати хорватську мову в Хорватії: «... нав'язування сербам офіційної мови, яка носить ім'я іншої нації (Хорватії) [...] Конституційне положення зробило цю мову обов'язковою для сербів у Хорватії, а націоналістично налаштовані хорватські лінгвісти систематично та добре організованими діями віддаляють її від мови, яку використовують в інших республіках сербохорватського мовного ареалу» (SANU, 1987).

Хорватська влада намагалася залагодити цей мовний конфлікт, пропонуючи сербам гарантувати культурну автономію, збереження сербської мови та культурної ідентичності. Проте цього було замало, оскільки сербська сторона прагнула політичних прав і офіційного статусу своєї мови. Дійти згоди не вдалося і як наслідок у війні, що тривала з 1991 по 1998 рік, число жертв з хорватського боку склало 15 007 разом тих, хто загинув і зник безвісти, мирних і військових; у контрольованому Республікою Сербська Країна районі – 7 204 загиблих і зниклих військових і цивільних. Усіх – 22 211 людей.

Послугуючись термінологією Бенедикта Андерсона (Андерсон, 2001: 271), спільна мова південних слов'ян витворювала уявну спільноту, об'єднану спільною мовною ідентичністю, яка протистояла релігійним ідентичностям, історіям, мовам Інших на Балканах. Зовнішні загрози ХІХ і ХХ століть до пори до часу сприяли об'єднанню. «Однак наприкінці двадцятого століття уявна єдність сербохорватської мови розпалася, як і уявна югославська спільнота. У колишній Югославії виникли нові розколи на основі таких чинників, як релігія та історія, які були затоплені єдиною сербсько-хорватською ідентичністю» (Демська, Черняк, 2024: 81). Розпад мовної єдності відбувався тоді, коли сербохорватська мова перестала слугувати цілям, передусім, безпеки її носіїв. Практично паралельно відбувалися мовний і політичний розпад, що мав форму мілітарних конфліктів, які увійшли в історію та геополітику під назвою Югославських воєн. Світ на Балканах на зламі ХХ і ХХІ століття перекроювався за лекалами, зокрема, мовної ідентичності.

Загалом, на Балканах наприкінці ХХ і на початку ХХІ століття відбувся не один військовий конфлікт, у якому безпосередньо брала участь та чи та мова. У Косово протистояння розпочалося зі заперечення права на автономію краю, права на збереження ідентичності людності Косова албанської національності та *права на офіційний статус албанської мови* (виділення – авт.). Найсильніший негативний вплив мало те, що було заборонено освіту албанською мовою. Під тиском світової спільноти сербська сторона пішла на поступки і позірно повернула освіту албанською мовою, але так і не виконала своїх зобов'язань: «У 1990 році Сербія розпускає органи влади Косова, запроваджуючи

пряме правління краєм з Белграда. Офіційною мовою, замість албанської та сербської, стала лише сербська. Навчання у навчальних закладах відбувається винятково за сербською програмою, *навчання албанською мовою було забронено* (виділення – авт.)» 91). Мова виконала свою місію спускового механізму. В збройному протистоянні впродовж лютого 1998 – червня 1999 року разом загинуло від 13 506 до 17 007 людей. Число військових жертв склало з обох боків від 2 700 до 3 331, цивільних: 8 676 албанців загинули або зникли безвісти; від 1 641 до 2 500 сербів та людей інших національностей загинули або зникли безвісти.

Не обійшлося без мови у збройних подіях у Північній Македонії. Початок було покладено у листопаді 1991 року, коли Македонія ухвалила Конституцію, де «визначала Македонію як державу македонського народу» (Іщенко, 2020: 107), залишивши за албанцями статус національної меншини і усунувши норму, яка забезпечувала національним меншинам право на використання власної мови у публічному просторі. Военні дії почалися у 2001 і завершилися ухваленням законодавчого акта у 2019 році: «Закон про використання мов (фактично йдеться про надання статусу другої офіційної албанській мові в регіонах, де албанців більшість) був ухвалений парламентом Македонії лише 2018 року. Парламент ухвалював Закон двічі, 11 січня та 14 березня 2018 року, і двічі президент Македонії Георге Іванов відмовлявся його підписувати. Врешті 14 січня 2019 чинний на той момент голова македонського парламенту – представник албанської партії – Талат Джафері самостійно підписав закон про мови. ‘Законом про використання мов нарешті юридично і офіційно закриваємо рамку Охридської угоди’, – відзначив тодішній прем’єр-міністр Македонії Зоран Заєв» (Іщенко, 2020: 177). Це був тривалий конфлікт з порівняно невеликим числом жертв: мирних мешканців загинуло 10 людей, військових – 75 з македонського боку і 700-800 – з албанського, однак, кожне життя важливе.

Екзистенційне протистояння

Перша модель мілітаризації мови накреслює вектор від спільної мови, яка виконує низку важливих безпекових, ідентифікаційних, культурних і політичних функцій, аж до руйнування мовної спільності шляхом війни, коли така спільна мова перестає виконувати покладені

на неї завдання й очікування. Друга модель – конфлікт, який починається у вихідній точці – моменті появи однієї з мов, яка лише з погляду перспективи та сприятливої ситуації могла конкурувати з іншою мовою у тій самій мовній групі на тій самій території з тими самими функціями. Друга модель притаманна колонізаційній стратегії, особливо коли колонізованого треба повністю уніфікувати з титульним етносом держави-колонізатора. Чи не найяскравішим прикладом другої моделі мілітаризації мови, який триває досі, є ситуація екзистенційного конфлікту між українською та російською мовами-мовцями у модерні часи.

Практично одночасно з появою модерної української мови на зламі XVIII і XIX століть з’являються дискурси її нелегітимності та практики заперечення, що мають динаміку зростання. На середину XIX століття соціолінгвістична картина була такою: «Інтенсивність, з якою окремі етноси російської імперії охоплювались інтеграцією, можна відобразити як приблизну шкалу. Під найсильнішим тиском перебували українці та білоруси, еліта яких була інтегрована майже повністю і яких офіційно вважали росіянами, тому їхні національні прагнення розглядали як відступництво від російської нації. На наступній сходинці стояли православні неросіяни, які належали через спільну конфесію також до широко тлумаченого поняття ‘російськості’: це були румуни Бессарабії, грецькі та болгарські колоністи, грузини й вихрещені анімисти та мусульмани. Зате поляки вже цілком очевидно росіянами не були, та й перетворити їх на росіян було б не можливо; однак їх уважали ворогами і зрадниками, яких слід було оперіщити жорстокими репресіями й форсованою інтеграцією. Довгий час в одному казані з поляками розглядали також литовців» (Каппелер, 2005: 215).

Упродовж всього періоду належності України до імперії Романових, а потім до СРСР лише під час політики коренізації-українізації мовна ситуація мала радше позірно інший характер, ніж справді була іншою, щодо описаного Андреасом Каппелером у наведеній розлогітій цитаті. Ситуація не змінилася навіть після тридцяти років української незалежності. В обох найгостріших точках новітньої історії Східної Європи – 2014 та 2022 – не обійшлося без ‘мовного питання’.

Роль мови на початку воєнних дій 2014 року була розписана ще у 2012 році, коли Верховна Рада України, вдаючись до значних порушень процедури голосування, ухвалила Закон *Про засади державної мовної політики* (Про засади державної мовної політики, 2012). Попри те, що цей Закон визнавав українську мову державною (стаття 6), він одночасно розширював права регіональних мов або мов національних меншин (стаття 7): «Регіональна мова або мова меншини, що відповідає умовам частини третьої цієї статті, використовується на відповідній території України в роботі місцевих органів державної влади, органів Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, застосовується і вивчається в державних і комунальних навчальних закладах, а також використовується в інших сферах суспільного життя в межах і порядку, що визначаються цим Законом» (Про засади державної мовної політики, 2012). Реалізація цієї норми призвела до стану, коли у тілі унітарної держави на певній її території державного статусу набувала інша, ніж конституційно визначена державна мова. Йшлося винятково про російську мову і заміну нею української. «У постколоніальній країні, яка оговтується від наслідків мовної колонізації, мовне питання завжди вкрай дражливе, а ризики, пов'язані з мовою, рідко коли мають позитивні наслідки. Закон *Про засади державної мовної політики* категорично не відповідав постколоніальному станові суспільства» (Демська, Черняк, 2024: 113), однак скасування цього Закону в 2014 році несло додаткові загрози, до тих, які вже виникли. Сергій Плохій навіть назвав цю подію 'подарунком путіну': «Невдовзі український парламент зробив Путіну політичний подарунок, ухваливши закон на підтримку української мови, який проросійські політики в Україні вважали зазіханням на права російської меншини. Кремль використав цей закон, щоб розпалити полум'я російського націоналізму та сепаратизму, тим самим допомагаючи виправдати анексію [Криму]» (Плохій, 2023: 126).

Очевидно, що ухвалення законопроекту *Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України Про засади державної мовної політики* було лише фігуральним претекстом збройної агресії росії проти України в 2014 році, однак саме наратив порятунку громадян України

за мовною ознакою став *casus belli* мілітарної агресії. Через майже вісім років, напередодні повномасштабного вторгнення росії в Україну керівник російської федерації персонально візьме активну участь в одному з боїв інформаційної війни і повторно актуалізує історію з мовним законом 2012 року та його скасуванням. У статті «Про історичну єдність російських і українців» володимир путін, зокрема, скаже «...відверта агресивна русофобія значною мірою почала визначати державну політику в Україні. Під удар потрапило все те, що нас об'єднувало і зближує досі. Насамперед – *російська мова* (виділення – авт.). Нагадаю, що нова 'майданна' влада передовсім спробувала скасувати закон про державну мовну політику (виділення – авт.)»³. Загалом у тексті автор багато разів повертається до питання мови, роблячи його практично сакральним. Фактично завдяки одній людині мілітарна детермінованість мови набуває гіпертрофованого характеру й у такому стані перебуває весь час упродовж війни. Навесні 2024 року в засобах масової інформації з'явився матеріал під назвою «Секретний документ, який міг завершити війну в Україні» про 'проект мирного договору' між Україною і росією, що мали підписати в Стамбулі у перші тижні війни 2022 року.

Узагальнено йшлося про воєнно-військові вимоги до України мати постійний нейтралітет, відмовитися від вступу до НАТО, відмовитися виробляти, купувати або одержувати ядерну зброю; не дозволяти іноземну зброю та війська на території України; не надавати доступ до своєї військової інфраструктури, включно з аеродромами і морськими портами, будь-яким іншим країнам; не проводити військові навчання з іноземною участю і не брати участі у будь-яких військових конфліктах; скоротити українську армію, число танків, бронетех-

³ Владимир Путин. Об историческом единстве русских и украинцев. 12 июля 2021 года. Також ... *И русские, и украинцы, и белорусы – наследники Древней Руси, являющейся крупнейшим государством Европы. Славянские и другие племена на громадном пространстве – от Ладоги, Новгорода, Пскова до Киева и Чернигова – были объединены одним языком / Важно отметить, что и в западных, и в восточных русских землях говорили на одном языке / ... переселялись жители с другого берега Днепра. Они искали поддержки у людей одного языка... / И вновь особо отмечу – языковой близости. / еще в начале XVII века один из иерархов Униатской церкви Иосиф Рутский сообщил в Рим, что жители Московии называют русских из Речи Посполитой своими братьями, что письменный язык у них совершенно одинаков, а разговорный – хоть и отличается, но незначительно...*

ніки, артилерійських засобів. Потім була одна вимога територіальна: Крим залишити росії. І... одна мовна: зробити російську мову другою офіційною з умовою, щоби вона функціонувала нарівні з українською в органах влади та судах. Кажучи статистично, з дев'яти сім позицій мілітарних, одна територіальна і одна мовна. Ситуація залишилася незмінною і восени 2024 року. Ідея «перетворити Україну на кастровану державу, постійно вразливу до російської військової агресії» (Роціна, 2024) нікуди не зникла, мова у цій грі залишається також незмінно. Російська сторона у своїх 'мирних каральних умовах' фактично ставить знак рівності між армією, зброєю та мовою.

Мілітарна детермінованість мови

Українська мова, яка реалізує другу модель, проявляє свою мілітарну природу, зокрема, за таких умов: війна і окупація частини території; спадщина колонізації та русифікації; зовнішні впливи на лінгвістичні міноритарні групи в Україні.

Війна і окупація частини території. Війна росії проти України це «тотальна війна, яка виходить далеко за межі дискурсивного поля» (Рябчук, 2024: 89) і базується на фантастичній ідеологемі 'один народ'⁴, що дорівнює 'зникнення' української нації з усіма її атрибутами: культурою, знаннями, традиціями та мовою як основою самоідентифікації й інструментом реалізації культурних та інтелектуальних практик. Відбувається фізичне знищення українців (етнічних та представників інших етносів, які вважають себе належними до української політичної нації) до остаточного вирішення 'українського питання' і досягнення мети 'один народ'; фізичне знищення за мовною ознакою людей, які проживають на тимчасово окупованих територіях⁵; тривання без

часового обмеження інформаційної війни, де виникає контекст для дій у фізичному просторі; тривання без часового обмеження війни у віртуальному просторі, де «перебуває ідеологія, культура, релігія, зокрема й усі смисли» (Почепцов, 2016: 125) – реалії з єдино можливим втіленням у мові та через мову.

Спадщина колонізації та русифікації чи не найвпливовіший контекст, що проявляє себе більше або менше через (1) компенсаторні намагання подолати столітні втрати, пов'язані з деструктивною дискримінаційною мовною політикою імперії Романових та радянського союзу; (2) схильність рефлексивно наслідувати імперські практики мовної політики і мовного планування; та (3) неврахування факту завершення транзиту зі статусу міноритарної, субординованої мови колонізованого у статус мажоритарної, державної мови політичної нації незалежної унітарної держави. У процесі реалізації перелічених стратегій існує великий ризик, по-перше, формувати ретроспективну мовну політику і мовне планування; по-друге, реалізувати підхід до державної мови з позицій мови національної меншини, фактично залишаючи місце державної для мови-фантому – російської чи ще якоїсь.

Зовнішні впливи на лінгвістичні міноритарні групи в Україні – контекст, не так пов'язаний з власне лінгвістичними групами в Україні, як зі зовнішнім втручанням у внутрішні справи України, де мова є претекстом. Попри те, що часто йдеться про два приклади: угорські та російські впливи, саме угорські практики радше далекі від екзистенційного протистояння. Угорщина використовує 'угорське мовне питання', з одного боку, з метою створення напруги в українському суспільстві в регіоні компактного проживання угорців-громадян України; а з іншого – маніпулятивного впливу окремих політиків на власний електорат. Засадничо інший характер мають кроки росії, яка веде екзистенційну війну, в якій знищення мови є обов'язковою умовою знищення українців як таких. Для цього активовано комплексний зовнішній, але також і внутрішній, вплив на носіїв російської мови в Україні, не залежно від того, яку роль виконує російська мова у кожному конкретному випадку або ж загалом. На сьогодні ми схильні виділяти такі реальні і потенційні ролі російської мови

⁴ Владимир Путин. Об историческом единстве русских и украинцев. 12 июля 2021 года. Також ...стену, возникшую в последние годы между Россией и Украиной, между частями, по сути, одного исторического и духовного пространства, воспринимаю как большую общую беду, как трагедию... / сверхзадача – разделить, а затем и стравить между собой части единого народа / в Российской империи шёл активный процесс развития малороссийской культурной идентичности в рамках большой русской нации, соединившей великороссов, малороссов и белорусов / В результате такого грубого, искусственного разрыва русских и украинцев совокупно русский народ может уменьшиться на сотни тысяч, а то и на миллионы / Вместе мы всегда были и будем многократно сильнее и успешнее. Ведь мы – один народ.

⁵ Див., наприклад, кримінальне провадження від 01.03.2022 № 2202200000000060, відкрите Службою безпеки України.

в Україні: (1) родинна мова українських росіян; (2) мова російської національної меншини; (3) мова російськомовних українців, русифікованих унаслідок мовної уніфікації імперії Романових у XIX столітті та радянської русифікації XX століття; (4) мова колонізації й окупації; (5) мова 'русского міра'; (6) офіційна мова держави-загарбника; (7) мова трудових мігрантів з російськомовних регіонів.

Висновки і перспективи досліджень. Обидві описані моделі, метафорично окреслені як 'спільна мова і спільна війна' й 'екзистенційне протистояння', засвідчують факт критичної ваги мови для індивіда, спільноти і держави. Мова є цінністю для усіх акторів у обох моделях і саме тут народжується мілітарна детермінованість мови. Будучи цінністю вона, разом з іншими цінностями, є елементом тріади «цінності – інтереси – цілі, які традиційно покладаються в основу забезпечення національної безпеки» (Каріх, 2021: 375). Природа зв'язку між мовою як національною цінністю

і національними інтересами полягає у тому, що «національні інтереси нерозривно пов'язані з їх носіями – народом і його історією. Вони мають найтісніший взаємозв'язок із самовизначенням конкретної нації, з процесом становлення національної державності» [Каріх, 2021: 380]. Усе перелічене – народ і його історія, самовизначення нації, становлення національної державності – важко собі уявити без іманентної присутності мови, відповідно, мова і як засіб, і сама собою не може не бути національним інтересом. Національні інтереси становлять основу національної безпеки. Національна безпека передовсім скерована на реалізацію і захист національних інтересів, спільних для індивіда, суспільства і держави. Де стоїть питання захисту, там потенційно з'являється війна – фізична, інформаційна, гібридна *etc* – як один із інструментів захисту. Мова набуває мілітарної детермінованості разом зі статусом національної цінності, яка входить у поле зору національного інтересу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бенедикт А. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження і поширення націоналізму. Київ : Критика, 2001. 271 с.
2. Бірюкова О.О. Мовний чинник у національних відносинах на рубежах західних Балкан (країн колишньої Югославії). *Вісник Харківського Національного університету імені В. Н. Казаріна. Серія: «Питання політології»*. 2010. Вип. 17. С. 240–251.
3. Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) / М. Шведова, Р. фон Вальденфельс, С. Яригін, А. Рисін, В. Старко, Т. Ніколаєнко та ін. Київ, Львів, Єна, 2017-2024. Concordance | Sketch Engine. URL: <https://uacorpus.org> (дата звернення: 05.08.2024).
4. Гоббс Т. Левіафан. Київ : Дух і Літера, 2000. 606 с.
5. Демська О., Черняк А. Мова. Право. Безпека. Київ : НА СБ України, 2024. 192 с.
6. Єлавіч Б. Історія Балкан XVIII і XIX століття. Київ : Свенас, 2003. 512 с.
7. Іщенко Н., Попов І., Ішелін П. та ін. Конфлікти, що змінили світ. Харків : Фоліо, 2020. 184 с.
8. Капелер А. Росія як поліетнічна імперія: Виникнення. Історія. Розпад. Львів : Видавництво УКУ, 2005. 360 с.
9. Каріх І.В. Аксиологічна безпека України як квінтесенція національних цінностей та інтересів. *Національна безпека: світоглядні та теоретико-методологічні засади : монографія / за заг. ред. О.П. Дзьобаня*. Харків : Право, 2021. С. 374–394.
10. Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика: монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2024. 616 с.
11. Мортимер І. Століття змін. Яке століття бачило найбільше змін і чому це важливо для нас. Харків : Вид-во «Ранок»; «Фабула», 2018. 448 с.
12. Парахонський Б., Яворська Г. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл: монографія. Київ : НІСД, 2019. 560 с.
13. Плохій С. Російсько-Українська війна. Повернення історії. Харків : КСД, 2023. 400 с.
14. Почепцов Г. Смисли і війни. Україна і Росія в інформаційній і смисловій війні. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 312 с.
15. Про засади державної мовної політики: Закон України від 03.07.2012 № 5029-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-VI#Text> (дата звернення: 15.08.2024).
16. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». URL: [tps://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037](https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037) (дата звернення: 17.08.2024).

17. Рошіна О. WSJ про мирні угоди: Вимоги Путіна з 2022-го не змінилися – хоче «кастровану» Україну. *Українська правда* від 01.03.2024. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2024/03/1/7444515> (дата звернення: 14.08.2024).
18. Рябчук М. Картографування «нації нізвідки». Токсичний вплив «імперського знання» та виклики деколонізації. *Політичні дослідження / Political Studies*. 2024. № 1 (7). С. 86–109.
19. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В. Горбуліна. Київ : НІСД, 2017. 496 с.
20. Словник української мови. Київ : ВЦ «Просвіта», 2012. 1316 с.
21. Слухай Н.В. Лінгвістичні маркери світоглядної маски суб'єкта масмедійної інтеракції. *Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця: монографія*. Київ : НА СБ України, 2018. С. 355–401.
22. Снитко О. «Битва нарративів» у медіапросторі України воєнної доби. *Стратегічні комунікації в умовах війни: погляд від волонтера до науковця / за заг. ред. Л. Компанцевої*. Київ : НА СБ України, 2024. С. 301–332.
23. Сунь-дзи. Мистецтво війни. Львів: Видавництво Старого Лева, 2023. С. 128.
24. Liddicoat A.J. Language planning and questions of national security: An overview of planning approaches. *Language Planning*. 2008. №9(2). P. 129–153.
25. Nedle P.H. Language Contact Means Language Conflict. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 1987. Vol. 8. Is. 1-2. P. 33–42.
26. Serbian Academy of Arts and Sciences (SANU) Memorandum 1986. URL: Wayback Machine (archive.org) (дата звернення: 14.08.2024).

REFERENCES:

1. Benedykt, A. (2001). Ujaveni spilnoty. Mirkuvannia shchodo pokhodzhennia i poshyrennia natsionalizmu [Imagined Communities. Thoughts on the Origin and Spread of Nationalism]. Kyiv : Krytyka [in Ukrainian].
2. Biriukova, O.O. (2010). Movnyi chynnyk u natsionalnykh vidnosynakh na rubezhakh zakhidnykh Balkan (krain kolyshnoi Yuhoslavii) [The Language Factor in National Relations on the Borders of the Western Balkans (Countries of the Former Yugoslavia)]. *Visnyk Kharkivskoho Natsionalnoho universytetu imeni V. N. Kazarina. Serii: Pytannia politolohii – Bulletin of Kharkiv National University named after V. N. Kazarina. Series: Questions of Political Science*, 17, 240–251 [in Ukrainian].
3. Heneralnyi rehionalno anotovanyi korpus ukrainskoi movy (HRAK) [General Regionally Annotated Corpus of the Ukrainian Language]. (2017-2024). M. Shvedova, R. fon Valdenfels, S. Yaryhin, A. Rysin, V. Starko, T. Nikolaienko ta in. Kyiv, Lviv, Yena: Concordance | Sketch Engine. Retrieved from: <https://uacorporus.org> [in Ukrainian].
4. Hobbs, T. (2000). Leviathan [Leviathan]. Kyiv : Dukh i Litera [in Ukrainian].
5. Demska, O., & Cherniak, A. (2024). Mova. Pravo. Bezpeka [Language. Law. Security]. Kyiv : NA SB Ukrainy [in Ukrainian].
6. Ielavich, B. (2003). Istoriiia Balkan XVIII i XIX stolittia [The History of the Balkans in the Eighteenth and Nineteenth Centuries]. Kyiv : Sventas [in Ukrainian].
7. Ishchenko, N., Popov, I., Ishchelin, P. ta in. (2020). Konflikty, shcho zminyly svit [Conflicts that Changed the World]. Kharkiv : Folio [in Ukrainian].
8. Kappeler, A. (2005). Rosiia yak polietnichna imperiia: Vynyknennia. Istoriiia. Rozpad [Russia as a Multi-ethnic Empire: Emergence. History. Disintegration]. Lviv : Vydavnytstvo UKU [in Ukrainian].
9. Karikh, I.V. (2021). Aksiolohichna bezpeka Ukrainy yak kvintesentsiia natsionalnykh tsinnosti ta interesiv [Axiological Security of Ukraine as the Quintessence of National Values and Interests]. *Natsionalna bezpeka: svitohliadni ta teoretyko-metodolohichni zasady: monohrafiia – National Security: Worldview, Theoretical and Methodological Foundations: a monograph*. Kharkiv : Pravo, 374–394 [in Ukrainian].
10. Mova i viina: dynamika movnoi systemy i movna polityka: monohrafiia [Language and War: The Dynamics of the Language System and Language Policy: a monograph]. (2024). Kyiv : Vydavnychi dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].
11. Mortymer, I. (2018). Stolittia zmin. Yake stolittia bachylo naibilshe zmin i chomu tse vazhlyvo dlia nas [A Century of Change. What Century Saw the Most Changes and Why It is Important for Us]. Kharkiv : Vyd-vo «Ranok»: «Fabula» [in Ukrainian].
12. Parakhonskyi, B., Yavorska, H. (2019). Ontolohiia viiny i myru: bezpeka, stratehiia, smysl: monohrafiia [The Ontology of War and Peace: Security, Strategy, Meaning: a monograph]. Kyiv : NISD [in Ukrainian].
13. Plokhii, S. (2023). Rosiisko-Ukrainska viina. Povnennia istorii [The Russian-Ukrainian War. The Return of History]. Kharkiv : KSD [in Ukrainian].
14. Pocheptsov, H. (2016). Smysly i viiny. Ukraina i Rosiia v informatsiinii i smyslovii viini [Senses and Wars. Ukraine and Russia in the Information and Semantic War]. Kyiv : Vyd. dim “Kyjivo-Mohylianska akademiia” [in Ukrainian].

15. Pro zasady derzhavnoi movnoi polityky : Zakon Ukrainy vid 03.07.2012 № 5029-VI [On the Principles of the State Language Policy: Law of Ukraine of 03.07.2012 No. 5029-VI]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-VI#Text> [in Ukrainian].
16. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14.09.2020 “Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy” [On the Decision of the National Security and Defence Council of Ukraine of 14.09.2020 “On the National Security Strategy of Ukraine”]. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> [in Ukrainian].
17. Roshchina, O. (2024). WSJ pro myrni uhody: Vymohy Putina z 2022-ho ne zminylysia – khoche «kastrovanu» Ukrainu [WSJ on Peace Agreements: Putin’s Demands Haven’t Changed since 2022 – He Wants a ‘Neutered’ Ukraine]. *Ukrainska Pravda*. Retrieved from: <https://www.pravda.com.ua/news/2024/03/1/7444515> [in Ukrainian].
18. Riabchuk, M. (2024). Kartohrafuvannia «natsii nizvidky». Toksychnyi vplyv «imperskoho znannia» ta vyklyky dekolonizatsii [Mapping the «Nation from Nowhere». The Toxic Effects of «Imperial Knowledge» and the Challenges of Decolonisation]. *Politychni doslidzhennia [Political Studies]*, 1(7), 86–109 [in Ukrainian].
19. Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front: monohrafiia [World Hybrid War: the Ukrainian Front: a monograph]. (2017). Za zah. red. V. Horbulina. Kyiv : NISD [in Ukrainian].
20. Slovyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian Language]. (2012). Kyiv : VTs “Prosvita” [in Ukrainian].
21. Slukhai, N.V. (2018). Linhvistychni markery svitohliadnoi masky subiekta masmediinoi interaktsii [Linguistic Markers of the Worldview Mask of the Subject of Media Interaction]. *Stratehichni komunikatsii v umovakh hibrydnoi viiny: pohliad vid volontera do naukovtsia: monohrafiia – Strategic Ccommunications in Hybrid Warfare: a View from a Volunteer to a Scholar: a monograph*. Kyiv : Natsionalna akademiia SB Ukrainy, 355–401 [in Ukrainian].
22. Snytko, O. (2024). “Bytva naratyviv” u mediaprostori Ukrainy voiennoi doby [“The Battle of Narratives” in the Wartime Media Space of Ukraine]. *Stratehichni komunikatsii v umovakh hibrydnoi viiny: pohliad vid volontera do naukovtsia: monohrafiia – Strategic Ccommunications in Hybrid Warfare: a View from a Volunteer to a Scholar: a monograph*. Kyiv : Natsionalna akademiia SB Ukrainy, 301–332 [in Ukrainian].
23. Sun-dzy (2023). Mystetstvo viiny [Art of War]. Lviv : Vydavnytstvo Staroho Leva [in Ukrainian].
24. Liddicoat, A.J. (2008). Language Planning and Questions of National Security: an Overview of Planning Approaches. *Language Planning*, 9 (2), 129–153.
25. Nedle, P.H. (1987). Language Contact Means Language Conflict. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 8(1-2), 33–42.
26. Serbian Academy of Arts and Sciences (SANU) Memorandum. (1986). Retrieved from: Wayback Machine (archive.org).